

Magyarországot, amely által Magyarország ismét, a szó legszorosabb értelmében és nemcsak tradíciói által, európai ország lesz. Különösen fontos tehát gyorsan befejezni az intézmény-építés munkáját. Az új alkotmány és a szabad választás után létrejön a markáns és legitim parlament, amely a néppel a háta mögött elég erőt képvisel ahhoz, hogy olyan kormányt hozzon létre, amely meg tudja majd hozni az évek óta elodázott döntéseket. Én ezt látom a legfontosabb követelménynek, amely a már oly sokszor emlegetett európaiság jegyében elvezethet bennünket egy alkotóerejének teljében lévő, öntudatos Magyarországhoz. Ahol azért lesz büszkeség magyaroknak lenni, mert európaiak tudunk lenni. Nem felsőbbrendű érték a másoktól való megkülönböztetés, hanem ellenkezőleg: az egymást gazdagítás forrása. Ezért is üdvözlöm én magam is örömmel azt a vállalkozást, amelyet a Szekszárdon megrendezett Honismereti Akadémia jelent, ahol szép és ígéretes programjuk szerint ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására is lesz lehetőség.

*Andrásfalvy Bertalan:*

## Népmozgások Magyarországon a XVIII–XX. században

Tisztelt Hallgatóság!

Pozsgay Imre arról a csodáról beszélt, hogy mit jelentett magyarnak lenni és magyarnak maradni az elmúlt évezredben, Közép-Európában. Erről a csodáról szeretnék tovább beszélni. Arról, hogy itt, Közép-Európában 15 millió magyar él és összefogja egy nyelv. Ez a nyelv egységes. Vannak benne nyelvjárások, de ezek nem a megérthetőség akadályai. 15 millió ember megérti magát ezen a magyar nyelven, bármilyen nyelvjárást beszéljen is, talán csak a Románvásár körül lakó, úgynevezett északi csángó töredék az, akinek a szavát valamivel nehezebben értené meg az alföldi vagy a dunántúli magyar. Ez magában is csoda, mert sokkal kisebb területen, sokkal kisebb lélekszámú népek több olyan nyelvjárással oszlanak köznyelvükben, hogy szinte nem is értik meg egymást. Ez a hallatlan egység a nyelvben párosul a népi kultúra, elsősorban a szellemi műveltség, a népköltészeti hagyomány meglepő egységességével. Ehhez még hozzá kellene tennünk, hogy ott helyezkedik el a Kárpát-medencében, ahol az európai kultúra különböző variánsai, ahogy Hamvas Béla fogalmazta, géniuszai találkoznak. A magyar népi kultúrában megtalálhatók az európai műveltség északi, déli, balkáni, keleti és nyugati tájainak típusai, a tüzelőberendezéstől kezdve a különböző gazdálkodási módnak, az aratásnak, a cséplésnek olyan változatossága, amely mind mind túlmutat a magyar nyelvhatáron. Tehát rendkívül sokszínű anyagi kultúrát fog egybe ez a nyelvterület, és mégis megtartotta ebben a sokszínűségében is csodálatos egységet. Erre az egységre keresek magyarázatot, és úgy vélem., ennek az alapja az egyes népcsoportok állandó mozgása, állandó kicserélődése, ami ezt a nyelvterületnek a műveltségét mind összekeverte és kiegyenlítette. Ennek a népnek nem volt egyetlen egy szélcsendes zuga sem a történelem során. Amikor háborúk zúgtak végig rajta, minden egyes részét érintették, megbolygatták, elűzték, visszahívták és összekeverték egymással.

A történelmi előzményekkel szeretném kezdeni. Az elmúlt 2000 év során Európának ezen a részén ingaszerűen, a kialakult birodalom- és országhatárokon áthatoló nagy népmozgások történtek. A népvándorlás utolsó hullámaként érkeztünk erre a területre, utánunk már csak töredékek jöttek keletről. De megindult az európai népeknek, népcsoportoknak egy ellenkező irányú, nyugatról kelet felé való áramlása is. A Drang nach Osten, ami hazánkba is behozta nemcsak a németeket, az erdélyi és felvidéki szászokat, de a burgundiakat, a vallonokat, a franciákat is, akiknek a telepei több száz éven keresztül megtartják a nyelvüket Eger, Esztergom és több más város területén, Dél-Baranyában is. Jönnek a középkorban tehát Európa minden részéből. Ennek a mozgásnak utolsó szakasza az, amikor a korai hitújítások idején nyugatról újra kelet felé indulnak azok, akiket ott nem tűnnek meg: a

habánok elődei az anababtisták vagy hutteriták, s a többi üldözött felekezet képviselői, akiknek egy része tovább vonul innen is Déloroszország felé. A magyar husziták pl. Moldvába települnek át. De ez csak rövid idő, mert jön alulról egy újabb népmozgás. A török délről északnyugat felé hatol, s maga előtt kergeti a balkáni népek egy részét, akik Magyarországra menekülnek és a korábbi ellenség befogadtatik. Mint ahogy egykor a magyarok a halálos ellenségét jelentő besenyők a kunok is – elvérezvén az egymással és a tatárokkal vívott harcokban – Magyarországra kerülnek és itt nyugszanak meg, itt épülnek be a magyar népbe. A török mint mediterrán hatalom, felhatol délről egészen Magyarország közepét és déli részét elfoglalva. Van itt egy meggondolandó, érdekes jelenség, miszerint az 1606-os török béke vonala egybeesik sok déli növényünk – a vörösbortól kezdve a fűgéig, a dió, a gesztenye – elterjedési területének északi határvonalával; a török is addig tudott északra felmenni, ameddig természeti feltételei megvoltak. A maga előtt űzött népek után jönnek azok, akiket magával szívtott a török. A magyar Alföldnek nagy részét elfoglalva megindul egy nagy betelepítés a délszlávok részéről, ami nem telepítés olyan értelemben, mint Csernovics Arzén 1690-es betelepülése, de tömegében talán sokkal nagyobb, ámbár kevésbé dokumentált, kevésbé ismert. Hadd idézzem Szekszárd városának híres levéltárosát, Hadnagy Albertet – aki nagy tudását sajnos sírba vitte –, hogy volt egy idő a XVI. század végétől egyre növekvő mértékig a XVII. és XVIII. század fordulójáig, amikor a Balatontól délre több rác falut irnak össze mint magyart, s ezeknek az emléke él Tolna, Baranya és Somogy megyében a dülőnevekben, a hagyományban. Ez a délszláv népesség a Balkánról menekül, s az Alföldön keresztül elsősorban a Dunántúlra jönnek. Grábócon, Szekszárd közelében létesült görögkeleti kolostrobán már az 1500-as évek végétől rendszeresen vezetik az évkönyveket, amiben írják, hogy az éhínség elől menekülő rácok hogyan kapnak hazát ezen a területen. A Rákóczi-szabadságharc veti őket vissza. S lehetséges – Hadnagy Albert többször emlegette –, ha nincs a Rákóczi-szabadságharc, etnikai térképünk egészen másként alakul. Ezeknek a rácoknak – tehát nem a Csernovics Arzén népének – maradékai azok, akiket a megnyugvó XVIII. század elején összetelepítenek Medinára, Alsónánára, Grábócra Tolna megyében; Baranyában pedig Hidasra, Rácgöröcsönyre, Mohácsra, Beremendre. Talán még a szekcsói és a mohácsi szerbcségek egy része sem a Csernovics Arzén féle áramlások jött ide. Ez a belső mozgás tehát, amely a törökkel indul meg délről észak felé és befejeződik a Rákóczi-szabadságharc idején, amikor a hű és veszélyeztetett tolnai, somogyi és baranyai híveit Rákóczi Borsodba, Abaújba, Zemplénbe, Hevesbe menti át Simontornya, Igal környékéről, Tolna megye több északi falujából. Több száz, a török világot átélte és megszenvedett magyar család elköltözéséről van szó. Megint egy olyan adalék, amiről nagyon keveset beszélünk, de számszerűen is tudjuk Bánkúti Tolna megyei levéltári kutatásaiból. A török kiszorítása után a mozgás megfordul, és északról, északnyugatról megindul délkelet felé. Nemcsak a németesség, hanem a belső, a magyar mozgás is megindul ebben az irányban. Erről szeretnék most beszélni, mert ezek közelebről érintik ezt a tájat, és mivel rendkívül nagy anyagról van szó, engedjék meg, hogy a tanácskozás székhelyének környékéről beszéljek elsősorban. Talán itt tudnék egy-két olyan új dolgot mondani, ami ha az egészet tekinteném át, elsikkadna.

Milyen belső mozgások indulnak meg? Azt tudjuk, hogy a török elől nagyon sok magyar falu népe, főleg a kisnemesek, elköltöztek észak felé. Több Tolna megyei falunak a hagyományában él többé-kevésbé igazoltan az, hogy ők több mint száz esztendő teltével valahol Felső-Magyarországon és a felszabadító háború után jöttek vissza. Ilyeneknek tartják magukat a dunaszentgyörgyi nemesek és a mőzsi szlovákok, s utóbbiak azt állítják, hogy ott vették fel ezt a nyelvet; ilyeneknek tartja magát több más kisebb töredék itt lent a bácskai részen is. Kétségtelen, hogy volt egy ilyen mozgás és igazolható az is, hogy számos helyről, több, a török időköt átélte magyar faluból a fiatalság elmenekül a felszabadító háborúk idején – tehát amikor a legsűrűbb itt a hadjárás –, és húzódnak meg: a Duna-mentiek pl. Rév-Komárom várában, a beljebb lakók Várpalotán, Veszprémben. A baranyaiak Légrádon találnak menedéket Kanizsa eleste után, és innen térnek vissza később arra a földre, ahol születtek. Ezek a szabad hajdúk később a magyar katonaságba, a végvárak huszárjai közé olvadtak be. Erről is szól a néphagyomány. A szabad hajdúk voltak azoknak az időknek a partizánjai. Emlékük éppen a XVIII. század elején végzett határjárások perirataiban, tanúkihallgatásaiban bukkan fel. Elmondják a tanúk, hogy abban az időben, amikor itt és itt – azóta már németekkel, bosnyákokkal vagy szerbekkel megszállt falvakban – gyermekekdedtek, és ez és az híres hajdú volt, erre és arra legeltettek, itt és itt volt a határ. A Szekszárdi levéltárban tán legszebb történetet az öcsényi Seres család emléknégyaga őriz. Az

egyik Seres fiú apja kérése ellenére kardott kötött s a veszprémi hajdúk, huszárok közé állt. Többször harcolt ezen a területen, mint onnan betörő magyar katona, míg végül a szekszárdi bég fogságába került és csak nagy pénzen tudta az apja megmenteni. Utána hogy kigyógyult sebeiből és apja megfizette a török borbélynak, vagyis seborvosnak a költségeit is, újra megszökött és újra felkötötte a kardot. Harmadszorra is elfogták és akkor a váltságdíjjal, amit érte a család és a falu kifizetett, adós marad. Csak a keresetlevél marad meg a levéltárban erről. A testvérek keressék ezzel eltűnt bátyjukat, hogy annak valamilyen vagonával a saját és a falu kiadását megtérítsék.

Tehát állandó volt a felköltözés a hódoltsági területről, ha nem másért, akkor a fiatalok felmentek, hogy harcoljanak hazájuk visszafoglalásáért. Ezekről is olyan keveset tud a történelem, hogy csak eldugott levéltári feljegyzések és a néphagyomány őrizte meg emlékezetét. Így jutunk el a népmozgás újabb irányváltásához a felszabadító háborúk nyomán, az északnyugatról kelet felé nyomuló nagy vándorláshoz, a németek betelepítéséhez. Ez az áradat, amelyik a Dunán ereszkedett le, nagy részben még délebbre irányult és a Baranya megyei földesurak csalogatták le a telepeseket saját birtokaikra. Sok adat van arra, hogy az a felszerelés, amit kaptak vagy hoztak, nem sokat ért. A harmadik vagy negyedik helyen tudtak csak gyökeret verni, de ott megszorodva, a korábban már megtelepedettek a másod-, harmadszülöttei indulnak szerencsét próbálni és telepednek le olyan magyar falvakban, ahová eredetileg telepítés nem történt, és ott lassan-lassan túlsúlyba is kerülnek. Hadd említsem Váralja példáját, ahová az első német a XVIII. század végén mint molnár került, és a XX. századra a németiség többségbe került az itteni magyarokkal szemben.

Itt érintünk egy nagyon-nagyon fontos problémát, ami a telepítésekkel összefügg. Azt, hogy a telepítés, az áttelepülés egyrészt üzés, másrészt vonzás következménye. Valahonnan elúszik a nép. A túlnépesedés, vallási türelmetlenség, nemzetiségi villongás stb. lehet ennek az oka. Valahová meg, valahová hívják, ahol valami vonzza, ahol valami lehetőség kínálja a megtelepedést, a boldogulást. Ebben a tekintetben a török hadjáratok óta Dél-Dunántúl vákum, szívóhatást kifejtő terület, ahová a török felszabadító háborúk óta állandóan árad, áramlik északról, északnyugatról, később északkeletről is a népesség. Nemcsak nevezett telepítésekkel, de dokumentumok nélküli áttelepülés is folyik itt, egészen napjainkig.

A belső telepítéseknek, a belső mozgásoknak még néhány érdekes vonását hadd említsem. Nem is gondolnánk, hogy ez a terület, ami most vákumként szerepel – a Dél-Dunántúl, az Ormánság, a Szigetvár környéki terület –, a XVII. században még népfelleggel rendelkezett. Dél-Baranyából, az Ormánságból, a Dráva-szögből, Dél-Somogyból hatalmas telepes rajok indultak a XVII. században olyan területekre, amelyek a török háborúkban elnépteledtek, illetve megritkultak. Az 1699-es Penti féle összeírás szerint a Kiskunság területén Kunszentmiklós, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kiskunlacháza stb. lakóinak 20–70 százaléka azt vallja, hogy délbaranyai eredetű. Ezt azért mondom, mert sokan úgy gondolják, hogy az egykezés, a születéskorlátozás faji sajátosság. Az Ormánság a XVII. században még küldi a telepes rajokat és más területeket is be tud telepíteni, de egyszerűen megtörik ez a lendület, a XVIII. század végére és századunkra kiirtja, kipusztítja magát, helyet adva máshonnan jött új népnek, ahogy Kölcsey írja: más nép áll a kidőlt helyére.

A belső mozgásnak, településváltásnak van egy, ezt a megyét nagyon érintő sajátossága. Ha rávetítünk a török utáni népességhelyzetet a természetföldrajzi térképre, a magyarságmegtartó területek egybeesnének a földművelésre alkalmatlan területekkel. Különösen Tolnában és Baranyában világlik ki élesen. Hol marad meg a magyar lakosság? A Duna-mentén, a Dráva-mentén, a Dráva-mentét kísérő Ormánsági szigetvilágban, a Szigetvár környéki mocsárvilágban, amiről ma már alig tudjuk elképzelni, hogy milyen vizes, mocsaras, mennyire elárasztott terület volt. Hiszen magát Szigetvárt – mely ugyancsak távol esik a Drávától – még a XIX. század közepén is csak dorongúton lehetett megközelíteni kelet felől. 1566-ban Zrínyi hősies védelme után Szigetvár eleste csak azért volt lehetséges, mert kifejezetten száraz esztendő volt akkor, és a Szigetvárt körülvevő hatalmas mocsárrengeteget egy portugál hadmérnök le tudta vezetni. Még az a szerencse is volt a török hadseregnek, hogy nem jött eső sem. Abban az évben szárazság volt. Teljesen eltűnt viszont a magyarság azokról a területekről, ahol a középkorban a legvirágzóbb mezőgazdaságát építette ki a Pécs és Mohács közötti fennsíkokon vagy a Tolnai-dombság területén. Mivel ez a terület mezőgazdasági termelésre alkalmas volt, az itteni gazdagabb falvakat előbb pusztította el a török, lakói előbb szorultak ki és menekültek el. Abban az időben a mocsarak és erdők közé nem menekülhettek, mert az a sűrű településhálózatú terület, ami ma is jellemző az Ormánságra vagy a mecseki hegyhátra, telítve volt már. Nem a törökök elől

menekültek oda, hanem tele volt magyar lakosokkal már a török idők előtt. Tehát a mezőgazdasági területek népeinek északra kellett menekülniük, egyébként elpusztultak vagy rabszíjra kerültek.

A felszabadító háború befejezése után délről is jönnek telepések, Csernovics Arzén is délről kerül fel a XVII. század végén, de a pécsi püspökség és más földesurak hoznak még bosnyák és sokác telepéseket is a felszabadító háborúk után. De a zöme északnyugat felől érkezik s megszállja ezeket a termékeny, földművelésre alkalmas területeket, amelyekről a magyar lakosság teljesen kipusztult. Ahol töredékeiben megmaradt az őslakosság, ott a maradékokat különböző szempontok szerint összetelepítik, áttelepítik, kiszorítják, mert a földesurak szeretnék egy-egy falut egyfajta néppel benépesíteni, hogy a különböző népek közti villongásoknak elejét vegyék. Így kerülnek az orosházi evangélikus magyarok Zombárról az Alföldre, az ottmaradtak csak katolikusok lehettek abban az időben. Így kerülnek az evangélikus németek a hegyhátról Baranya északi részére, Mekényes környékére és Somogyba. Tehát állandó mozgás van még a XVIII. század második felében is. Van egy nagyon szép levél erről. Báta nagy részét megszállják a felszabadító háborúk alatt vagy közvetlen utána a délszláv telepések. A földesúr, a bátaszéki apát ott is rendezni akarja a viszonyokat, és vallási egységet akar létrehozni, s ki akarja onnan telepíteni a megmaradt református magyarokat. A katolikus magyarok írnak egy levelet a földesúrnak, hogy ne telepítse kálvinista testvéreiket innen el, mert ha eltelepíti, ők nem tudnak megmaradni az ittlévő délszlávokkal. Ők mégiscsak magyarok és magyarokkal együtt szeretnék inkább élni. Ez is egy olyan területe a történeti etnográfának, amivel érdemes lenne foglalkozni. De nemcsak a Dunántúl, a szlavóniai részek is vonzó üres területek lettek a felszabadító háborúk után, ahová áramolni kezdett a nép. Nemcsak szervezett települések történtek, hanem továbbra is a magyarság által sűrűbben lakott területekről indulnak telepések erre a területre, ahol olcsóbb a föld, nagyobb lehetőség van a megtelepedésre. És a virágzó telepes falvak közül nem egy népfölösleget küld a XIX. században is dél felé. Itt van Sióagárd, közel Szekszárdhoz, amelynek a népfölöslege a XIX. század második felében költözik Baranyába és ott telepszik meg, Birján és Lothárd falvakban. A múlt század végén egy virágzó és nagy népfölösleggel rendelkező bácskai falu, Kupuszina – vagyis Bácskertes – küld telepéseket oda, ahol a mocsarak lecsapolásával, a folyók rendezésével olcsón lehet földet kapni. Kupuszinai telepések jönnek Siklós környékére, a Drávaszögbe és a Dráván túlra is. Ez a falu ma is Belgrád legnagyobb zöldségszállítója. Hihetetlen szorgalmú nép, akiről megint azt a hagyományt jegyezhettem fel, hogy a Felvidéken, ahová a török elől menekültek fel, tanulták meg a szlovák nyelvet, ők csak visszatértek a XVIII. század elején arra a területre, ahol korábban éltek. Azonban sem ezt, sem az ellenkezőjét írásban igazolni nem lehet.

A németek lassú behatolása, beszivárgása az egykori magyar falvakba nyilvánvaló, hiszen erről nagyon jó képet fest a Szekszárdi Levéltárban őrzött Egyed féle összeírás 1828–1829-ből. Ezekben felsorolja, hogy hova kerültek német telepések úgy, hogy megvásárolták az ottani eladósodott vagy egykézű, kipusztuló magyar családok házait, és lassan számbeli fölénybe kerültek. Különösen a rác, tehát a görögkeleti szerb falvakban – az itteni nép mindig rácokként emlegette ezeket – kerülnek a németek gyorsan túlsúlyba. Egyházaskozár, régi nevén Ráckozár, az a hely, ahová a korábban a környékben nagy számban levő rácokat összetelepítik, majd onnan is lassan elhúzódnak. Végso lökést erre a trianoni békekötés után megindult optálás adta, amikor a rác falvak egykori lakói, az utolsó szerb telepések átköltöznek Jugoszláviába, alig maradt utánuk egy-két család. Így ürül ki a közeli Medina szerbsége, így költöznek el Egyházaskozárról is a szerbek, így költöznek el Bátaszékről, Hidasról és sok más olyan helyről, ahol az emléküket csak a néphagyományokban és helynevekben találjuk meg, de maradékaikat már nem. Ekkor indul meg, a múlt század végén, a dunántúliak áttelepülése – amiben egyaránt részt vesznek magyarok, horvátok – a szlavóniai részekre. Somogi, tolnai, baranyai és vasi magyarok is költöznek át a Dráván túlra és vásárolnak a felosztott nagybirtokokból, vagy akár vasutasként, zsellérként, napszámosként élve életüket, szerezve birtokot maguknak.

Így jön el a Dél-Dunántúlra a XX. század, az I. világháborút követő idő. Az egykézessel csökkenő, kimerülő falvak, főleg az Ormánság területén, már a nemzeti katasztrófának a jeleit mutatják. Hadd említsem meg Kiss Géza könyvét, az Ormánságot, amely annak idején óriási vitát, de a nemzetet felrázó sokkot jelentett. Megindult elsősorban az egyházak érdeklődése, a pusztuló magyarság pótlására. Megindult egy szervezett és egy szervezetlen áramlás északról dél felé. A sárosataki diákok, a Faluszetlement, a debreceni diákok, főként

áldozatos lelkű, református lelkészek felhívására, mozgósítására gyűtenek, szednek össze címeiket, hogy hol kik fogadhatnának be sokgyermekes dunántúli református családokat, hol lehet földbirtokosokat némi osztásra rábírní, hogy oda munkáskezeket telepítsenek. Nem akarom részleteiben felsorolni, de így keletkezik Magyarboly telepe, majdnem negyven szabolcsi és krasznai családdal. Így kerülnek Nagydobsza környékére és több más helyre diákok, fiatalok áldozatkészségből sokgyermekes tiszántúli családok.

Csak röviden említem meg itt az Alföldön magában a múlt század folyamán végbement telepesmozgást, a tanyásodást és a homok megkötését. Petőfi Sándor, Lenau és a Petőfiért lelkesedő Nietzsche költészete, majd romantikus, idegenforgalmi propagandánk hatására Magyarország képéhez úgy hozzátartozik az alföldi puszta, mint Norvégiához a fjordok. Pedig a puszta tulajdonképpen az elpusztított táj, ahol egykor virágzó falvak, kertek, ligetek voltak. Az elpusztult középkori falu helyén létesül a Dunántúlon a földesúr pusztája, vagyis majorsága (lásd Illyés Gyula: Puszták népe), az Alföldön pedig a felduzzadt mezővárosok fátlan külső legelője. Ezek az alföldi puszta-legelők kezdenek a tanyákkal benépesülni a XVIII. és XIX. század fordulóján, akkor, amikor a Duna-Tisza közti részeken megindul a legelők elhomokosodása. Ehhez kapcsolódik az újkori magyar történelem egyik legkeményebb, de legkevésbé ismert telepesmunkája: a szegedi és jászágói szegénység nekilát a futóhomok meghódításának. Olcsó bérletként vagy vásárlással megszerzett futóhomokos földjén vermekben lakva, hihetetlen munkával egyengeti el a házmagas buckákat és köti meg a homokot gyümölcsfával, szőlővel, kerti műveléssel. Így jön létre Európa egyik legnagyobb gyümölcs- és szőlőtermelő központja, Kecskemét, Nagykőrös környékén és a Kiskunságban. Joggal teszi szóvá századunk elején Rapaics Raymund, egyik legnagyobb agrártörténészünk, hogy amíg a puszta bevonult a magyar és az európai irodalomba, erről a homokot hódító hősi harcról nem szól egy irodalmi alkotás sem.

A második világháború alatt a magyar nyelvterületen egy kelet felől nyugat felé való mozgás, menekülés, áttelepülés indul meg és folyik tovább a háború utáni évtizedekben napjainkig is, most már a határokon való átszökés formájában. Ennek a hullámnak egyik első és népes csoportját jelentették a gyergyóremetei és gyergyószentmiklósi (Csík megye) székelyeek, akik először Börvelybe, az Écsedi-láp mellékre települtek. (Börvely 1940-ben került újra Magyarországhoz.) Innen kellett menekülniük tovább 1944-ben és érkeztek Buda környékére, zömmel Budajenőn, Telkin, Etyeken, Torbágyon és Budakeszin találva új otthonra. A háború alatt jöttek a történeti Erdély minden részéből és Bukovinából is nagyobb számban. A bukovinai öt falu magyarsága Tolna, Baranya és Bács megyében lett új hazára, központjuknak Bonyhád nevezhető. Ezekről a telepítésekről és egyáltalán a bukovinai nép történetéről Sebestyén Ádám munkáját idézhetem. Nagy életerőről tanúskodik ez a könyv, hiszen amíg Magyarország népessége az elmúlt kétszáz év alatt megkétszereződött, addig Bukovina magyarsága meghússzorozta a lélekszámát. Ilyen energiák vannak ebben a népben, amikor lehetősége van, amikor távlati vannak még a legszörnyűbb nyomorúság közepette is. Mert a népesség számának a növekedését, ezt a hódító kedvet a természettel való küzdelem felvételét, nem az anyagiak határozzák meg, hanem egészen más. Gazdag vidékeink egykéznek és szegény vidékeink hódítják meg aztán azokat.

A tsz-szervezés egy újabb áttelepülési hullámot indít el; ma már igen sok bukovinai székely család Érden lakik, ahová pedig nem történt telepítés annak idején. Az egyéni gazdaságok felszámolásával rengeteg munkaerő vált „feleslegessé”. Tolnában és Baranyában a közösségi szellem, ami annyira jellemezte ezt a bátor népet, arra biztatta őket, hogy ha iparban kell munkát keresni, akkor is maradjanak együtt. Így nőtt a fővároshoz közel eső érdi bukovinai székelység száma, s ma népdalkörük, sőt múzeumuk is van már.

De történt más mozgás is. A csehszlovákiai áttelepítések áldozatairól kell néhány szót szólni. A hivatalos csehszlovák politikában arra számítottak, hogy országuk a II. világháború során északkelet felől, tehát Szovjetunió felől fog felszabadulni, és úgy akarták ezt a felszabadítást csinálni – ennek dokumentumait Janics Kálmán gyűjtötte össze –, hogy az előrevonuló frontvonal elűzze a magyarokat. Úgy kellett volna a frontvonalnak viselkednie, hogy a magyarok önként elmeneküljenek délre és hagyják fel évezredes lakóhelyüket. A történelem azonban másképp döntött. Románia kiugrásával Szlovákia felszabadítása alulról történt és ellenkező irányban. Így a magyarok menekülésre kényszerítésének politikája papíron maradt. Viszont a „transzfer”, az erőszakos lakosságcsere és a magyarok kitelepítése létrejött, hosszú huzavona után, hiszen éppen ennek elhárításával próbálta az akkori magyar kormány elérni, hogy ne kelljen a németeket kitelepíteni. Valóban, a Potsdami Egyezményben nincsen benne, hogy Magyarország köteles kitelepíteni a németeket, csak a lehetőséget

kínálta fel. De mivel a magyarság ellenállt a Csehszlovákiából történt kitelepítettek befogadásának és azzal érvelt, hogy nincs hely hová elhelyezze, Vorosilov marsall, a gy ztes hatalmak budapesti képvisel je, utasította Nagy Ferenc kormányát, hogy kezdje meg a németek kitelepítését. Felvidékr l mintegy nyolcvanezer ki zött éppen erre a területre: Tolnába, Baranyába érkezett. De már ezek jórészét sem találjuk meg egykori helyükön. Hiszen ha mást nem, legalább hazájuk füstjét akarták látni, és elköltöztek Komárom, Esztergom megyébe. Vagy bekerültek a városokba. Tehát folyt a mozgás továbbra is: a kitelepített szlovákiai magyarok igyekeztek fel észak felé.

Végül ide kíváncsokik néhány szó a jöv r l. A mozgás tart. A vákuum itt van Dél-Dunántúlon, még mindig sokkal kevesebb gyermek születik itt, mint amennyi a lélekszám fenntartásához szükséges. A pótlás történik áttelepüléssel, ide ny munkával. Ne gondolják, hogy a summásságnak vége van. A magyarországi állami gazdaságok egyik legjobb eredményét felmutató bólyi gazdaság, vagy a somogyi, Komárom megyei s Dunántúl más nagy gazdaságai idegen munkaer t használnak. Salgótarján környékén, Nógrádban, Hevesben, Borsodban - a régi summás területeken — minden esztend ben verbuválódnak az emberek és jönnek ide ny munkára, hetekre, és itt k termelik meg azt, amivel dicsekedhet egy-egy nagy állami gazdaság. Ezzel is keresik a lehet séget a túlnépese-dett falvakból jöv k, hogy itt fogjanak talajt, hogy ide költözzenek. Mindig a kereskedelmi utak, az id szakos utak mentén alakultak ki a kivándorlások, a nagy átköltözések is.

Európa egyre inkább egységes lesz. Lehullnak a határok, eltörlik a disszidálás szót, megnyílik nyugat felé a határ. Nemcsak az áruk, hanem az emberek el tt is. Meg fognak indulni innen is a fiatalok, Hiszen ott három hónap alatt megkeresi azt, amit itt - egy házra valót - egész életen át nem tud összehozni. MegindulnaK a bevásárló utak mentén a kivándorlásnak az útjai. Ki fogja megtartani ezeket? Egy új határzár, egy új törvény? A múltba kell visszanézni. A német hagyomány szerint annak idején úgy csalogatták ide az embereket, hogy tejjel és mézzel folyó ország. Ez nem a gazdagságot jelentette. Szent István állama nem a leggazdagabb állam volt, de a legrendezettebb, anol öröm volt lakni, és ezért jöttek a vendégnépek. És ha egyszer a magyar név újra szép lesz, akkor a fiait meg fogja tartani. Az er , a tehetség a mi kezünkben van. Az a terület vonzó, amelynek a társadalma ideálokat tud megvalósítani. És itt van a honismeretnek, a mi munkánknak is az értelme és a feladata. Mert vonzóvá nemcsak az anyagiak tehetik az országot, hanem tehetik azok az értékek is, azok az eszmék is, melyeket megvalósít. Legyünk tudatában annak, hogy történelmünk során az európai gondolkodásnak, az európai eszméknek a zászlaját már tÖDD ízben is a történelem során itt, Magyarországon tartották a legmagasabbra.

## A kitüntettek bemutatása

A Hazafias Népfront 1979-ben, a honismereti mozgalom 20. évfordulója alkalmából Emlékérmet alapított abból a célból, hogy a honismereti mozgalomban kiváló eredményt elért személyek munkáját elismerje. Az Emlékérem ünnepélyes átadására az évenként megrendezett Honismereti Akadémiákon kerül sor. 1989-ben a következ k részesültek ebben a kitüntetésben:

*Mándli Gyula* Szob nagyközségi Hazafias Népfront-bizottság titkára, könyvtáros, aki 1979-t l vesz részt a honismereti mozgalomban. Gy jt , szervez tevékenysége eredménye-képpen az általa vezetett könyvtár jelent s honismereti bázissá vált, melynek segítségével számtalan kézirat és szakdolgozat is született. Évente szervez helytörténeti konferenciákat, honismereti munkások, könyvtárosok, népfronttitkárok részére. Honismereti gyermek-szakköröket szervez több helyen. Aktívan dolgozik a m emlékek megmentéséért.

*Hadabás János* nyugalmazott középiskolai tanár. Évtizedeken át gondozója és gazdagítója volt Sarkad város helytörténeti gy jteményének. Alapító tagja a sarkadi Városszépít Egyesületnek, elnöke az egyesület várostörténeti, honismereti szakosztályának. Jelent s kiadványok szerz je és értékes helytörténeti kutatótevékenységet folytat. Az elmúlt években több középiskolás és feln tt honismereti szakkört vezetett.

*Ravasz János* honismereti szakkörvezet . 1961-ben kapcsolódott be a battonyai honisme-reti mozgalomba. Még ebben az évben, Szederkényben, feln tt nemzetiégi honismereti